

UOT: 633.5: 631.58: 631.582

**"GƏNCƏ-78" PAMBIQ SORTUNUN OPTİMAL BECƏRİLMƏ
AQROTEKNOLOGİYASI****H.Ə.ASLANOV, R.Q.HƏSƏNOV, D.S.MARLAMOVA****Azərbaycan ET Pambıqçılıq İnstitutu**

Aparılan elmi-tədqiqat işlərinin nəticələri göstərir ki, becərilən bitkilərin məhsuldarlığı onlara edilən qulluqdan çox asılıdır. Yəni becərilən hər bir pambıq sortuna onun biomorfologiyasına uyğun qida və suvarma rejimi tətbiq olunmalıdır. Belə ki, yeni sort istehsalata təqdim olunduqda onun biomorfologiyasına uyğun səpin sxemi, gübrə norması və suvarma rejimi də məlum olmalıdır. Tədqiqatın nəticələrindən aydın olmuşdur ki, Gəncə-78 pambıq sortunda 60x15-1 bitki sıxlığı, $N_{150}P_{100}$ gübrə norması və 70-70-65% suvarma rejimində yüksək məhsul alınır.

Açar sözlər: sort, pambıq birkisi, bitki sıxlığı, gübrə normaları, suvarma rejimləri, aqrotekxnologiya, məhsuldarlıq.

Pambıq ölkəmizin qiymətli sərvətlərindən biri sayılır. Bu bitki zaman-zaman kənd təsərrüfatının aparıcı sahəsi olmuş, indi də xalq təsərrüfatında, eləcə də məişətimizdə ondan istehsal olunan xammaldan geniş istifadə olunur. Sanki, son illər bu əvəzolunmaz bitkiyə qarşı durğunluq yaranmışdır. Mövcud durğunluğu aradan qaldırmaq üçün bu sahənin iqtisadi səmərəliliyini yüksəltmək məqsədilə pambığın səpinindən məhsulun yığılmasına qədər pambıq əkinlərində aparılan aqrotekniki tədbirlərə düzgün əməl edilməlidir. Pambıqçılıqla məşğul olan kəndli fermerlər pambıq əkdikdə çalışırlar ki, yüksək sortluqlu və keyfiyyətli toxum materialından istifadə etməklə yanaşı, xəstəlik və zərərvericilərə qarşı davamlı, yüksək potensial məhsuldarlığa malik sortlardan istifadə etsinlər. Bununla belə əkilmiş həmin sortların məhsuldarlığı adətən hər hansı xarici şərait amillərdən və yaxud təbii cırılmasından asılı olaraq ilbəil azalmağa başlayır. Aparılan təcrübələrə əsasən məlum olmuşdur ki, sortu düzgün qulluq edilmədikdə, onun biomorfologiyasına uyğun səpin sxemi, gübrələnmə, suvarma rejimi yaradılmadıqda onun məhsuldarlığı aşağı düşməklə tədricən istehsalat əkinlərindən çıxarılır. Bu səbəbdən istənilən bir sortu məxsus potensial imkanın vaxtsız hədəf getməsinin qarşısını almaq üçün əkiləcək hər bir sortun biomorfologiyasına uyğun əkin sxemi, gübrələnmə normaları və suvarma rejimləri müəyyən olmalıdır. Buna Məlbəyev N.H., D.S.Marlamova, R.Ə.Tağıyev və başqaları apardıqları tədqiqatlarla təsdiq etmişlər. Aparılan elmi-tədqiqat işlərinin nəticələrindən aydın olmuşdur ki, bitkilərin seyrəldilməsində (bitki sıxlığında) onun morfologiyası nəzərə alınmalıdır. Yəni şaxələnməyə meyilli sortların əkinlərində bitkilərə qida sahəsinin düzgün verilməsi yaxşı nəticə verir.

Müəlliflərin təhlilinə görə "Gəncə-78" sortu G.hirsutum L. növünə mənsub olmaqla kolu-orta hündürlikdə (110-120 sm), az dağınıq formalıdır. Gövdəsi-orta dərəcədə tükü, yatmağa qarşı davamlıdır.

Budaqlanması 1-1,5 tiplidir. Mononpodial budaqları 1-2 ədəd olmaqla zəifdir. Yarpağı-orta irilikdə, tünd yaşıl rəngli, 3-5 dilimlidir. Çiçəyi-iri, açıq sarımtıl rəngli, tozcuqları solğun sarı rənglidir.

Qozası-iri, yumurtavari, ulduzcuqludur.

Toxumu-orta böyüklükdə, orta dərəcədə tükü, kül rənglidir, 1000 ədəd toxumun kütləsi 110-120 qr-dır. Vilt xəstəliyinə nisbətən davamlıdır. Vegetasiya müddəti - 119 gün olmaqla tez yetişən sortlar qrupuna aiddir.

Gəncə-78 sortunun potensial məhsuldarlığı 45-50 sent/ha; (müsbəqəli sort sınağında 31,1 sent/ha olmuşdur), 1 qozada olan xam pambığın kütləsi-7,0 qr. lifin uçağanda uzunluğu 34,5 m, lif çıxımı-36,2%. lif məhsulu 11,3 sent/ha-dır. Lifin texnoloji keyfiyyəti: qırılma yükü 4,7 qq, xətti dolğunluğu 5820 m/teks, nisbi qırılma uzunluğu 27,2 qq/teks, ştapel uzunluğu 34-35 mm olmaqla lifinin texnoloji keyfiyyəti IV-V tiplərin tələbatına cavab verir.

Beləliklə, şaxələnməyə meyilli sortlar 60x20-1 bitki; yığcam sortlar isə (Tağıyev R.Ə.) 60x15-1 bitki sıxlığında seyrəldilməlidir. Uzun illər AzETPİ-nin texniki bitkilərin aqrotekxnologiyası şöbəsində aparılan tədqiqatların nəticələrindən (D.S.Marlamova, Z.Muxtarov və b.) məlum olmuşdur ki, hər bir sortun optimal qida sahəsi, gübrə norması və suvarma rejimi müəyyən edilməlidir. Məsələn: AzNİXi-104 sortu 60x15-1 bitki, optimal gübrə norması, 70-70-65% suvarma rejimində; Gəncə-103 60-15-1 bitki, 65-70-65% suvarma rejimi və $N_{150}P_{150}$ gübrə normasında; Gəncə-2 60x12-1 bitki, $N_{100}P_{75}$; 70-70-65% suvarma rejimində, Gəncə-8 sortu isə 60x15-1 bitki, $N_{150}P_{100}$ gübrə norması və 65-70-65% suvarma rejimində yüksək məhsul vermişlər. 2012-2014-cü illərdə AzETPİ-nin texniki bitkilərin aqrotekxnologiyası şöbəsində institutun seleksiyaçı əməkdaşları tərəfindən yaradılmış, eyni zamanda rayonlaşdırılmış "Gəncə-78" pambıq sortu üzərində tədqiqat işi aparılmışdır. Tədqiqatda 2 bitki sıxlığı, 2 gübrə norması və 2 suvarma rejimi açıq şabalıdı (boz-qəhvəyi) torpaqlarda tədqiq edilmişdir (cədvəl I).

S/s	Sort	Əkin sxemi, sm	Gübrə norması, t.c.m, kq		Suvarma rejimi %	Bitkilərin boyu sm	Simpodiyal budaqlar ədəd	I kolda olan qozaların sayı, əd	I qozanın kütləsi, qr	Bitki sıxlığı ha/min	Məhsuldarlıq sent/ha
			N	P							
1	Gəncə-78	60x15-1	90	100	65-70-65	61.9	9.3	6.2	5.1	102.4	29.8
2	//	60x20-1	90	//	//	60.6	9.5	7.2	5.2	82.0	27.1
3	//	60x15-1	150	//	//	61.8	9.8	6.6	5.0	103.2	30.9
4	//	60x20-1	150	//	//	65.8	10.4	8.1	5.4	79.0	28.1
5	//	60x15-1	90	//	70-70-65	63.5	10.0	6.6	5.2	102.0	29.1
6	//	60x20-1	90	//	//	65.1	10.7	7.7	5.3	79.2	26.2
7	//	60x15-1	150	//	//	62.1	10.6	6.9	5.2	104.5	31.2
8	//	60x20-1	150	//	//	71.0	10.6	7.7	5.4	80.0	27.7

Səpin aprel ayının 15-20 ərəfəsində aparılmış hektara 40 kq toxum səpilmişdir. Bəcərmə dövründə 4 dəfə ketmənləmə, 3 dəfə kultivasiya, 2 dəfə vegetasiya suvarması, 1 dəfə iyun ayının 1-ci ongünlüyündə mənənə və tripsə qarşı kimyəvi mübarizə tədbiri aparılmışdır. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi tədqiqatda 2 əkin sxemi; 60x15-1 və 60x20-1 bitki sxemləri öyrənilmişdir. Məlumdur ki, normal sıxlıqda olan bitkilərin boyu hündür olmasa da onların sahə vahidindən alınan məhsulu xeyli yüksək olur. Sahədə bitkilərin yerləşməsi sortun morfoloji və bioloji xüsusiyyətlərinə görə də müəyyənəşdirilməlidir. Bu zaman sortun budaqlanma tipi də nəzərə alınmalıdır. Ədəbiyyat məlumatlarına görə sahədə 110-120 min bitki olduqda (Tağıyev R.Ə., E.Şükürov və b.) yüksək məhsul alınır. Bizim təcrübəmizdə 60x15-1 bitki sıxlığında 1 ha sahədə nəzəri olaraq 111 min bitkiyə qarşı 102-104,5 min, 60x20-1 bitki sıxlığında isə 83,3 min bitkiyə qarşı 79-82 min bitki olmuşdur. Pambıq bitkisinin əkinlərindən yüksək məhsul becərilməsi bitkilərin qidalanma dərəcəsindən, torpağın münbitliyindən çox asılıdır. Belə ki, Ş.Ş.Burlakova öz işlərində hər bir sortun torpağın münbitliyindən asılı olaraq müvafiq gübrələnmə rejimi olmasını qeyd etmişdir. Təcrübəmizdə azot gübrəsinin 2 norması: $N_{90}P_{100}$ və $N_{150}P_{100}$ sınaqdan keçirilmişdir. Fosfor gübrəsi bir normada bütövlükdə əsas şum altına, azot gübrəsi isə qönçələnmənin əvvəlində 2-ci kultivasiya ilə birlikdə yemləmə şəklində tətbiq edilmişdir. Suvarma rejimi də ədəbiyyat məlumatlarında qeyd olunduğu kimi qida sahəsi və qidalanma rejimi ilə birlikdə öyrənilməlidir. Bunun üçün torpaqdan nümunələr götürüləcək TTST-nin A.H-ə görə tarlada torpağın nəmliyi təyin edilmişdir (cədvəl 2).

Cədvəl 2. Suvarma qabağı torpağın nəmliyi

Suvarma rejimi, %	Suvarma qabağı torpaqda olan nəmlik			
	Tarix	Nəmlik, %	Tarix	Nəmlik, %
65-70-65	4-10/VII	15.0	9/VIII	15.9
70-70-65	27/VI	16.2	4/VIII	16.0

Nəticədə torpağın nəmliyi 16,1-16,2% olduqda 70-70-65%; 14,1-15,0% olduqda isə 65-70-65% -də suvarma başlanmışdır ki, bu da təcrübəmizdə 16,1% 22-29/VI-1/VII və 15,1% isə 4-10/VII aya təsadüf edir. 2-ci vegetasiya suvarması müvafiq olaraq 9/VIII

(16,0%) və 4/VIII-ci ayda (15,9% olduqda)

suvarılmışdır.

Tədqiqatda aparılan fenoloji müşahidələrin nəticələri göstərmişdir ki, (cədvəldə 3). Gəncə-78 pambıq sortunda 60x15-1 bitki sıxlığında

$N_{90}P_{100}$ gübrə normasında və 65-70-65% suvarma rejimlərində bitkilərin boyu 61,9 sm, simpodial budaqlar 9,3 ədəd, I kolda olan qozaların sayı 6,2 ədəd, I qozada olan xam pambığın kütləsi 5,1 qr; 60x20-1 bitki sıxlığında isə bu rəqəmlər müvafiq olaraq 60,6 sm; 9,5 ədəd; 7,2 ədəd; 5,2 qram olduğu halda, $N_{150}P_{100}$ kq normasında 60x15-1 bitki sıxlığında 61,8 sm; 9,8 ədəd; 6,6 ədəd; 5,0 qram; 60x20-1 bitki sıxlığında isə 65,8 sm; 10,4 ədəd; 8,1 ədəd və 5,4 qram təşkil etmişdir. 70-70-65% suvarma rejimində 60x15-1 bitki sıxlığında $N_{90}P_{100}$ kq gübrə normasında bu göstəricilər 63,5 sm, 10,0 ədəd, 6,6 ədəd; 5,2 qram; 60x20-1 bitki sıxlığında 65,1; 10,7; 7,7; 5,3 qr olmuş, azot gübrəsinin N_{150} kq normasında isə bu rəqəmlər müvafiq olaraq 62,1; 10,6; 6,9; 5,2 və 71,0; 10,6; 7,7; 5,4 qram arasında dəyişmişdir.

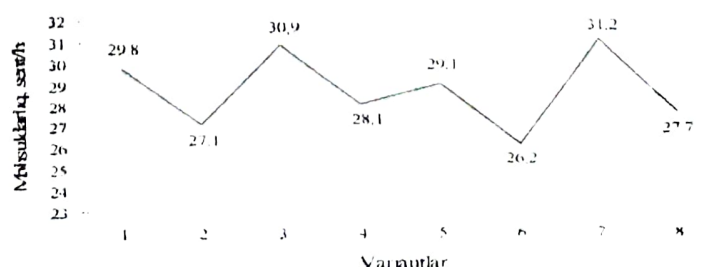
3 illik məlumatlara əsasən belə nəticəyə gəlinmişdir ki, Gəncə-78 pambıq sortu torpağın münbitliyindən və eləcə də azot gübrəsinə müəyyən qədər tələbkardır. Yəni N_{90} kq tətbiq olunduqda 29,1-29,8 sentner məhsul verdiyi halda N_{150} kq tətbiq olunduqda 30,9-31,2 sentner məhsul vermişdir.

Beləliklə, Gəncə-78 pambıq sortunun 60x15-1 bitki sıxlığında, $N_{150}P_{100}$ gübrə normasında və 70-70-65% suvarma rejimində sortun özünün potensial imkanına uyğun məhsul alınma imkanı real sayılır.

Cədvəl 3. Müxtəlif əkin sxemi, gübrə normaları və suvarma rejimlərində Gəncə-78 pambıq sortunun təsərrüfat göstəriciləri

S/s	Sort	Əkin sxemində sm	Gübrə norması, t.c.m, kq		Suvarma rejimi	Təkrarlar			
			N	P		I	II	III	IV
1	Gəncə-78	60x15-1	90	100	65-70-65	1	9	17	25
2	//	60x20-1	90	//	//	2	10	18	26
3	//	60x15-1	150	//	//	3	11	19	27
4	//	60x20-1	150	//	//	4	12	20	28
5	//	60x15-1	90	//	70-70-65	5	13	21	29
6	//	60x20-1	90	//	//	6	14	22	30
7	//	60x15-1	150	//	//	7	15	23	31
8	//	60x20-1	150	//	//	8	16	24	32

Gəncə-78 pambıq sortunun məhsuldarlığı

1. Буракова Ш.Ш. Агротехника и продуктивность различных сортов хлопчатника. Ж «Хл-во» N 9, 1966. 2. Малабаев Н.И. Влияние почв удобрений, режима орошения и густота стояния хлопчатника фон. Узбекистана. Ташкент -2001. 3. Həsənov R.Q., Marlamova D. S. Yeni rayonlaşmış Gəncə - 103 və Gəncə -110 pambıq sortlarının optimal aqrotexnologiyası Az. Aqrar elmi N 1-2 2012. 4. Muxtarov Z. M., Marlamova D. S. vəb.Azərbaycan SSR-də pambığın intensivləşməsi yolları Bakı – 1990. 5. Рахматов О.,Агамшукуров Т. и др. Оптимальная густота стояния растений –за 10г высокого урожая. Ж «Хл-во» N 3 1983. 6. Тагиев Р.А. Сорта компактнойфочт.Ж «Хл-во» N 4, 1990.

Оптимальная агротехнология выращивания сорта хлопчатника Гянджа-78

Г.А.Асланов, Р.Г.Гасанов, Д.С.Марламова

Результаты проведенных научно-исследовательских работ показали, что урожайность выращиваемых растений во многом зависит от ухода. Каждый возделываемый сорт хлопчатника должен быть рекомендован хозяйственникам вместе со свойственными ему плотностью, растение нормами удобрений и режимам орошения. В результате исследований выявилось, что высокая урожайность сорта Гянджа-78 может быть достигнута при плотности 60х15-1P, N₁₅₀P₁₀₀удобрительной норме и 70-70-65% оросительном режиме.

Ключевые слова: сорт, хлопчатник, плотность растений, удобрительные нормы, режимы орошения, агротехнология, урожайность.

Optimum cultivating agrotechnogy of the cotton variety Ganja-78

H.A.Aslanov, R.Q.Qasanov, D.S.Marlamova

The results of the conducted scdentificresearch works had shave that, the yield of the plants depends on the looking after them. Each cultivated cotton variety must be recommended to cotton –growers together with the information’s about the feeding and irrigationrejime suitable to its agrotechnology. So, when the variety is presented to growers, they must be informed about its special plant density, fertilizer norm and irrigationrejime . From the resus of the research it became clear that, the variety Ganja -78 gives high yield at 60x15-1 plant density, N₁₅₀P₁₀₀ fertilizer norm and 70-70-65% irrigationrejime.

Key words: variety, cotton plant, plan density, fertilizer norms, irrigation rejimes, agrotechnology, yielding.

